

JANKOVITS LÁSZLÓ: ACCESSUS AD JANUM. A MŰÉRTELMEZÉS HAGYOMÁNYAI JANUS PANNONIUS KÖLTÉSZETÉBEN

Budapest, Balassi Kiadó, 2002, 262 l. (Humanizmus és Reformáció, 27).

Jankovits László monográfiájának célja „Janus Pannonius költészetének értelmezése a korabeli Itáliában mértékadónak tekintett előírások és a gyakorlat szemszögéből.” A módszertani kiindulópont tehát hermeneutikai: a 15. századi költő életművének a vizsgálata 15. századi retorikai és poétikai eljárásokkal, ugyanazokkal, amelyek segítségével Guarino Veronese iskolájában maga Janus is tanulmányozni kezdte a tananyagban szereplő szerzőket: *accessus ad auctores*, *accessus ad Janum*. A választott elemzési módszer azért is szerencsés, mert általa lehetőség nyílik Janus Pannonius életművének egységes szempontrendszer alapján történő olvasására, valamint olyan problémakörök összekapcsolására, újraértelmezésére, melyeket a Janus Pannonius-kutatás eddig vagy egymástól elkülönítve, vagy egyoldalúan vizsgált. A mű további erénye az egyes részkérdésekről szóló szakirodalom kritikai feldolgozása, a felhasználható eredmények beépítése az új koncepcióba.

A kötet a módszer történetének felvázolásával kezdődik. Az *accessus* (megközelítőleg 'bevezetésnek', 'bevezető magyarázatnak' fordíthatnánk) az antikvitástól folyamatosan gazdagodó szövegmagyarázó eljárások foglalata; különböző formái alakultak ki a filozófiában (Boethius Porphüriosz-magyarázata) és a költészetben (Donatus és Servius Vergilius-kom-

mentárjai). A filozófusok és a grammatikusok szövegmagyarázó eljárásai a humanizmus korában lassan egységessé ötvözödtek, főként a befolyását mindenre kiterjesztő retorika jegyében. Guarino iskolája pedig, amely a latin és a bizánci hagyományból egyaránt merített, különösen termékeny közege volt a recepciónak; az ifjabb Guarino pedagógiai művéből (Battista Guarino: *De ordine docendi ac studendi*) közelebről is rekonstruálhatók az itt használatos hermeneutikai eljárások. Ezek az *accessus*ok a szerző életére (*vita*), a mű címére (*titulus*), a vers műfajára (*qualitas carminis*), létrejöttének indokára (*causa*), a költő szándékára (*intentio sive mens auctoris*), a mű részeinek számára és elrendezésére koncentráltak. Figyelemre méltóan finom distinkció választja el a *causa* és az *intentio* kérdésirányait. Előbbiben szintén benne foglaltatik a szerző akarata (*voluntas*), amely a „hagyomány adta [...] lehetőségek közötti választásra vonatkozik: a választásra a költői minták, az ékesszólás típusai között”. Ezzel szemben az intenció „a jövőre irányul: a kommentárok a művészetben és az egyéni életben elérni szándékozott eredményt, hatást vizsgálják ebből a szempontból”. Olyan különbségtételről van tehát szó, amit az austini hagyomány örökösei az illokúció és a perlokúció fázisaiban, a hermeneuták az elvárás-horizont rekonstruk-

ciójának és a jelentéskonkretizációnak a mozzanataiban ragadnának meg. A kommentátor, a szöveg (az antik vagy kortárs humanista szöveg) értelmezője azonban – eltérően mai irodalmár utódaitól – többnyire maga is invenciózus alkotó, továbbíró. A *causa* és az *intentio* – sokszor átfedéseket mutató – kérdésirányai olyan összetett értelmezési rendszert alkotnak, amely „teret ad a magyarázó változtatási szándékának, és az értelmezési módszer ismeretében szerzővé váló humanista számára is megnyitja a teret saját életművének ilyen irányú alakítására” (33). Jankovits tehát joggal feltételezi: bizonyára maga Janus is tudatában volt annak, hogy utódai hasonló kulcsban fogják olvasni nemcsak a *corpust*, hanem a *vitát* is.

Ennek megfelelően *A költő élete* című fejezet a humanizmus korában ismert, közkézen forgó Vergilius-életrajzok és Janus Pannonius pályája között keresi a párhuzamokat, hogy bebizonyítsa: Martialis és Ovidius életútja mellett Vergiliusé is meghatározó szerepet játszott Janus Pannonius tudatos költői szerepformálásában. A Vergilius életszakaszait jellemző műfajok és tevékenységek, a *Carmina Priapea*, az *Aeneis*, valamint az eposz megírása utánra tervezett filozófiai tanulmányok meggyőzően feleltethetők meg Janus Pannonius pályaszakaszainak, akár erotikus tárgyú epigrammáit, akár neoplatonikus filozófiai tájékozódását tekintjük. A humanista életpálya vergiliusi modelljének vonzása sok más példán is igazolható (legutóbb Csehy Zoltán Beccadelli-tanulmányai adtak rá példát, lásd *A szöveg hermaphrodituszi teste: Tanulmányok a humanizmus, az antikvitás és az erotográfia köréből*, Pozsony, 2002), Ritoókné Szalay Ágnes pedig Aeneas Sylvius Piccolomini

„megtérését” is paradigmaticus érvényű esetként vonta be a Janus-életmű (a szó szoros értelmében: élet-mű, tudatosan felépített *curriculum*) vizsgálatába (*Nympha super ripam Danubii*, Bp., 2002).

Jankovits *accessusa* azonban elsősorban mégis a Janus-szövegek értelmezéséhez járul hozzá újabb szempontokkal. A szerzői *intentio* és a humanista művek bőséges antik reminiscenciáinak összekapcsolásával nemcsak Janus Pannonius egyes műveinek interpretációs lehetőségei bővülnek, hanem átértékelődhetnek a humanisták imitációs stratégiáiról a köztudatban élő sztereotípiák is. A retorikai előgyakorlatok (*progymnasmák*), melyeket az ifjú költő Guarino iskolájában rendszeresen folytatott, számos esetben hozzájárulhattak egy-egy saját epigrammájának megformálásához is. A szakirodalom már több szempontból érintette az előgyakorlatok kérdéskörét, de a szónoki *progymnasmák* nyomainak feltárása Janus műveiben elvégzetlen maradt. Jankovits az előgyakorlatok fajtáit elsősorban Quintilianus *Institutiója* és a bizánci nevelésben alapvető fontosságú Aphthoniosz- és Hermogenész-féle kézikönyvek nyomán ismerteti; teljes joggal, hiszen Quintilianus jelentette Guarino retorikai oktatásának alapját, a két utóbbi szerző művei pedig ott szerepeltek görög nyelvű könyvgyűjteményében, nyilvánvaló, hogy rájuk is épített a tananyag összeállítása során. A könyv első fele – az *accessus* mint lehetséges elemzési módszer bemutatása – a szónoki előgyakorlatok elemeinek (*laus, vituperatio; sententia, chria; allocutio, narratio, fabella, historia* stb.) elősorolásával és Janus Pannonius epigrammáira tett hatásuk bizonyításával zárul.

A monográfia második felét Janus Pannonius egyes műveinek magyarázata al-

kotja (amelyeket úgy választott ki Jankovits, hogy egyúttal az életmű fő műfajait, az epigrammát, az elégiát és a panegyricust is képviseljék). Janus erotikus epigrammáinak háttérében felsejlenek a klaszszikus retorikai tanulmányok: a szabad szájú poénok sokszor nem mások, mint a tréfás szólások, a quintilianusi *dicteriumok* példái, iskolai gyakorlatok paródiái. (Emlékeztetőül: „Quod te Conradam Germania terra vocavit – / A conradendo nominis istud habes”; Kurcz Ágnes kongeniális fordításában: „Gertrúdnak hívtott téged Germánia földje – / Mert rúdnak szívós mestere vagy – csak ezért.”) A nyíltan trágár versek mellett azonban számos olyan Janus-epigramma akad, amelyekben – mint Jankovits írja – „az *obscaenus*nak tartható állítás az allegória leple alatt rejtőzik, s csak a kifinomult műveltségű, az antik szövegekben kiemelkedően jártas olvasó előtt mutatkozik meg” (76). A tétel igazsága az Ursula-ciklus legrövidebb, mindössze kétsoros darabján kerül szemléltetésre: „Totus devoror Ursulae barathro, / Alcide nisi subvenis, perivi” (Elnyel Ursula barlangja egészen, ha nem segítesz, Alceusfi, már el is pusztulok). Az epigramma Vergilius *Aeneis*ének 8. énekére alludál, ahol Vulcanus szörny-fia, Cacus, elrabol Herkulestől négy marhát és megtevesztésből a farkuknál fogva húzza be őket mély barlangjába; indul is utánuk a hősöz, göcsörtös bunkóját kézbe ragadva... stb. „A két sor és a Vergilius-szöveg ilyen egymásra vonatkoztatása egy hosszú Vergilius-szövegrészlet forgat ki iskolás értelmezéséből, s tesz nevetségessé”, hangzik a kommentár (78). A szakirodalom már korábban megállapította, hogy ezek a versek kapcsolatban álltak az iskolai tanulmányokkal; de hogy ez a kapcsolat milyen

módon valósult meg, arról elsőként Jankovits László tanulmányában olvashatunk részletesen.

A dicsőítő költeményekre áttérve, a Marcello- és a Guarino-panegyricust szintén új kontextusba helyezi a monográfia *Janus Pannonius és Vergilius panegyricusa* című fejezete. Arra a kérdésre, hogy miért fordult el Janus az epigrammaírástól és választotta a dicsőítő költemény műfaját, Janus megtervezett életpályája – összefüggésben Vergiliuséval – adhat választ: az ifjúkor elteltével más, emelkedettebb műfaj művelésébe fog a költő. A témákról mindkét esetben Guarino maga „gondoskodott”: közvetlenül a róla szóló panegyricusban, közvetetten pedig a Marcellus-panegyricusban. A Mester ugyanis több irodalmi levelében említi a Marcellusokat mint dicsőítő mű, hősi ének (*carmen heroicum*) tárgyára méltó szereplőket, valamint a velencei Jacopo Antonio Marcellónak (Janus „Marcellusának”) ajánlott 1458-i Sztrabón-fordításának előszavában is megemlékezik a patrícius állítólagos római őseinek tetteiről. A szakirodalom túlnyomó része a panegyricusokat, köztük Januséit is, az epika műneméből kiragadva, elsősorban alkalmi, kevés eredetiséget mutató műfajként tartotta számon. Hegedűs István vetette föl először a panegyricus közeli rokonságát az eposszal, Szörényi László pedig, Zrínyi Mátyás-elmékedésének és *Obsidiójának* forrásait kutatva, fontos tanulmányban (*Panegyricus és eposz: Zrínyi és Cortesius = Uő., Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin hősepika történetéből*, Bp., 1993) foglalkozott a két műfaj 15. századi összefonódásával. Jankovits a korabeli kontextus kimerítő vizsgálata nyomán megfordítja a korábbi hangsúlyokat: rávilágít arra, hogy

mennyire elterjedt volt Vergilius *Aeneis*-nek panegyricusként való értelmezése. Ezután kerít sort a két panegyricus eposzi elemeinek, Vergilius-reminiszcenciáiknak bemutatására. Az elemzés egyúttal tiszteletteljes, de rendkívül határozott szakítás is szinte a teljes eddigi Janus-szakirodalommal: Huszti József és követői elítélő nyilatkozataival szemben Jankovits leírásából Janus rendkívüli költői invenciója bontakozik ki, amely a claudianusi panegyricus-mintát elvetve Vergilius szerkezeti megoldásait (pl. a gyakori kitérőket) imitálja és témáit (a harcot és a vándorlást) parafrázálja. Így nyer magyarázatot Marcellus „utaztatása” (az *Aeneis* első hat énekének mintájára), vagy a Guarino-panegyricus kronológiai „felforgatása” (Donatus Vergilius-kommentárja egyenesen ajánlja a módszert az egyhangúság megtörésére). Fontos eredmény, hogy a vulgáris költészetet lenéző Guarino-kör nézeteit és a ferrarai humanisták közvéleményét Angelo Decembrio *Politia literarijából* rekonstruálva, Jankovits meggyőzően cáfolja Kardos Tibor és Bán Imre szívünknek talán kedves, de a kontextus ismeretében tarthatatlan sejtését, mely szerint Janus Dantét követte volna Guarino és Marcellus alakjának Ulisszévé (Odüsszeusszá) idomításában. „Janusnak nem kellett a mestere által megvetett, csak a XIX. században újra óriássá lett költőhöz fordulnia mintáért” – írja vizsgálatainak összegzésében. „Dantétól függetlenül, más okból is választhatta ugyanazon mintákat. Választásának valószínű oka a vergiliusi epikus hagyomány követése: a két panegyricusban a dicsőítés retorikai elemei vergiliusi költői szerkezetbe illeszkednek.” Csak fáj-lalhatjuk, hogy a Marcellus-panegyricus politikai konnotációjának alaposabb elem-

zéséről lemondott a szerző, a mintaszerű kontextualista elemzést ugyanis ez tehetné volna teljessé. (A feladatot azóta nagyrészt megoldotta Szörényi László előadása a 2002-es ferrarai Janus Pannonius-konferencián; sajnos a szöveg tanulmányváltozata még publikálatlan.)

A monográfiának kis híján felét teszi ki a két nagy elégia, a *Búcsú Váradtól* és a *Saját lelkéhez* megközelítése. Az előbbi kapcsán a szakirodalom egyoldalú értékeléseivel szemben itt is az *accessus* módszerei lendítik tovább az értelmező munkát. A *causa* (a vers születésének kontextusa) és az *intentio* (a költői szándék, amely ezúttal a lezárás-újrakezdés ívét járja be) egyaránt arra mutatnak, hogy a keletkezés dátuma az általános vélekedés szerinti 1451-nél későbbi időpont lehet, 1455 vagy akár 1459–60. Boda Miklós szellemes feltevését (mely szerint a vers 1465-ben íródott, mikor Vitéz végleg megvált Váradtól, ily módon Janus nagybátyja nevében búcsúzna a püspökvárostól) cáfolja ugyan, de nem korábbi tanulmányában megfogalmazott érve – Janus csak egyetlenegyszer írt más nevében verset – alapján. (Személyesre véve a hangot, rokonszenvesen ismeri el: „indoklásom [...] merő tudatlanságon alapult”, majd sorolja a többi „szerepverset”, s ezután következnek az újabb argumentumok.) Ha már a hangvételnél tartunk, itt lesz helyénvaló megemlékezni Jankovits finoman ironikus stílusáról, amelyben – Janusra emlékeztetően – néhol tetten érhető az *urbanitas*nak a csipkelődő *facetia*-ba, olykor az erőteljesebb *dicteriumba* hajlása; a *Búcsú Váradtól* korábbi megközelítéseit rostálva írja például: „Nem használhatom fel Benjámint László és Bede Anna közkeletűvé vált értelmezését sem a

pannon tél halált jósló sivárságába kivacogó lírai énről”. A poén nem öncélú: az egész monográfiának általában vett nagy erénye a megkérgesedett közhelyek feltörése, újraírása vagy átértékelése.

A műfajt illetően a bizánci Menandrosz rétor értekezéséből (*Peri epideiktikon* – *A bemutató beszédről*) kiindulva Jankovits meggyőzően igazítja ki a Huszti Józseftől eredő apró félreértést (a vers nem lehet *propemptikon*, abban ugyanis az elhagyott hely vagy személy búcsúztatja a távozót, hanem csakis *szüntaktikon*, amelyben maga a búcsúzó szól a helyben maradókhoz). A vers felépítése, tematikus elemeinek sorrendje valóban megfelel a szüntaktikon követelményeinek. A problémát az jelenti, hogy – mint Pernille Harsting és Pekka Tuomisto kutatásai igazolják – Janus Pannonius nem olvashatta Menandrosz művét, az ugyanis az ő halála, 1474 után vált ismertté. Jankovits szerint „csak bizonytalan választ tudunk adni” arra a kérdésre, hogy honnan és miként sajátíthatta el Janus a szüntaktikon írásának szabályait, és hipotézisként felveti Guarino közvetítését, aki konstantinápolyi peregrinációja során (1403–1408), Manuél Khrüszolórasz iskolájában tanulmányozhatta a műfajt, „nem feltétlenül Menandrosz, hanem [...] a Homéros alapján megadott beszédgyakorlatok során”, például a phaiákoktól elköszönő Odüsszeusz szavait parafrázeálva (123–124). A bizonytalanságot nem osztja el teljesen, de a megoldáshoz talán közelebb visz, ha bevonjuk a vizsgálatba a városdicsérő topikát, amelyet viszont a görög kultúra nyugatra közvetítésében oroszlánrészt vállaló nagy bizánci tudós rendkívül népszerű, később sok kiadást megért leveléből (Joannisz Palaiologosz császárhoz: *Comparatio veteris ac novae*

Romae = Patr. Graeca, vol. CLVI, cc. 23–54) a Guarino-iskola tanítványainak is ismerniük kellett, legalábbis a Mester lelkes méltatásából erre következtethetünk: „Ezért mindig tisztelettel tekintek rád, feléd fordítom a tekintetem, feléd a lelkem és a gondolataim, és hogy – ha már nem láthatlak – legalább hallhassalak, mindent figyelmesen áttanulmányozok, amit csak írsz, legyen az beszéd vagy kommentár; olvasásuk, nagy műveltségnek hála, a legkedvesebb gyönyörűséggel és élvezettel táplálja, élénkíti és tölti el a lelkem. Így történt a minap közreadott dicséret esetében, amelyet a két városnak, a szülőnek, illetve leányának szenteltél, s amelyből a finom, nagyszerű és nemes előadasmód révén pompás, a szónoki mesterség minden erényét felvonultató beszéd vált: megvan benne a szellem szeretetre méltó volta, a témáknak legjobban megfelelő szerkesztés, a gyakran idézett szentenciák találósága, a beszéd legizlésebb díszítése...” (A Khrüszolóraszhoz írott fiktív levelet közli GUARINO VERO-NESE, *Epistolario*, raccolto da Remigio SABBADINI, I, Venezia, 1915, 20.) Az elhíresült Khrüszolórasz-levél persze nemcsak *comparatio*, hanem szüntaktikon is, részben a szó szoros értelmében (Khrüszolórasz 1411-i római követútjáról visszatérőben búcsúzik az Urbstól, ennek kapcsán hasonlítja össze a két metropoliszt), részben a megsejtett bukás előérzetével elmondott búcsú a „régii Rómától”, a bizánci görög kultúrától. Toposzait – a város fekvése, környezete, kívülről befelé haladva a városfalak, középületek, templomok, műemlékek, szobrok stb. – könnyen felidézhetette Janus a *Búcsú Váradtól* írása során.

A szerző nem tagadja, hogy az *Ad animam suam*mal foglalkozó résznek a

kötetben kitüntetett helyet szán. Vagyis egy átfogó, összegző kutatás és interpretáció eredményét találjuk a monográfia végén, melyhez még egy függelék is csatolkozik az *Ad animam suam*mal rokonítható neolatin költemények szövegeiből összeállítva. A komplex elemzés következetesen halad a megkezdett úton: a szakirodalom (Husztai József, Kocziszky Éva, János István, Bollók János) részletes bemutatása és értékelése után az *accessus* szabályai szerinti műértelmezés következik. Ennek részleteire itt nincs mód kitérni, csupán legfontosabb eredményére hívjuk fel a figyelmet: Jankovits, ismét csak példászerű kontextualista vizsgálattal (*causa*), kiemeli az elégiát mind az egzisztencialista, „létfilozófiát összegző” megközelítés-típusból, mind a középkori test-lélek vita/vetélkedés értelmezői tradíciójából. „Janusnál a test, mint vitázó, aktív fél lehetősége fel sem merül”, írja (162). Ezzel szemben a lélekhez való beszéd antik hagyományában és humanista imitációjában két típust különít el (a szerelemhez kötődőt és a halál előtti pillanatokhoz kapcsolódót – utóbbinak egyik elhíresült példáját, Hadrianus császár saját, távozni készülő „kóbor lelkecskéjéhez” – *animula vagula* – írott versét Janus kortársa, az ugyancsak Ferrarában élő Andreas Pannonius is idézte a Mátyásnak dedikált királytükreben), majd Ovidius és az ókori elégikus hagyomány recepciójában mutatja be a két típus összjátékának lehetőségeit.

Janusnak a versből kibontható álláspontja nem egyezik ugyan Ficinóéval, de Janus szándéka nem is a disszonancia hangsúlyozása. Ficinóhoz fordulva inkább azt szeretné demonstrálni: „a Múzsákat és a platonikus filozófiát egyaránt meghonosította a pannon földön azzal, hogy a lélek

száműzetésének gondolatát fogalmazza meg egy *tristis elegiában*” (167). Az *accessus* új érvek fényében veszi szemügyre a korábbi szakirodalom (Ábel Jenő, Husztai József, Csapodi Csaba) sejtését, mely szerint Janus az *Ad animam suam*ot egy Ficinónak küldött, tizenkét darabból álló elégiaciklus záró darabjaként szerepeltette (s erre küldte volna a firenzei filozófus viszonzásul a Janusnak dedikált *Lakomafordítást* 1465-ben). Következtetése szerint az elégiaciklus létezett, s valóban annak záróköve lehetett az *Ad animam*, ám az itáliai „forgalmazás” nem datálható 1469-nél korábbra.

A monográfiát az *Ad animam suam* szerkezetének felvázolása és részletes, szavankénti, szókapcsolatonkénti magyarázata zárja, a teljes platonista antik hagyomány (Macrobius, Plótinosz, Cicero, a platonizáló költők) bevonásával a verset övező makrokontextus vizsgálatába.

Elmondhatjuk, hogy Jankovits tanulmányával megszületett az *Ad animam suam* eddigi legátfogóbb és legrészletesebb elemzése, mely alapvető fontosságú lesz a Janus Pannonius-kutatásban. A fentebbiekből azonban talán az is kiderül, hogy Jankovits László megközelítésmódja, szövegértelmező eljárása egy Janus tevékenységét érdeklődésének középpontjába állító humanizmuskutató közösség ország- és nemzedékhatárokat túllépő szakmai dialógusába illeszkedik (Marianna D. Birnbaum, Csehy Zoltán, Darko Novaković, Ritoókné Szalay Ágnes, Szörényi László, Pekka Tuomisto, s a sort még folytathatnánk Pajorin Klárával, Kulcsár Péterrel, Török Lászlóval, Mayer Gyulával és másokkal). A közös munka és gondolkodás régóta várt eredménye a Janus kritikai kiadás lehet, amely most már az új monog-

ráfia módszertanilag tudatos és filológiai-
lag megalapozott alapvetésére is támasz-
kodhat. Jankovits László könyve azonban
nemcsak a humanizmuskutatás szűkebb
berkeiben számít komoly eredménynek,
hanem a modern irodalomelméleti viták-
hoz is megkerülhetetlen, rendkívül fontos
hozzájárulást jelent. Messze meghaladja a
hiánytalan rekonstrukció ábrándját dédel-
gető pozitivistá filológia-ideált, hiszen
tudatában van annak, hogy a Janus-versek
új olvasata egyszerismind azok újabb lét-
módját alkotja meg (ez a Janus eddig nem
létezett, legalábbis Huszti József még nem
pontosan ilyenként ismerte), ám figyel-
meztet a *traditiónak* az interpretációt kor-
látozó erejére és jelentőségére is. A *causa*
és az *intentio auctoris* jelentőségének
hangsúlyozása a korabeli szociális kon-
textusban és a szerzői szándék, valamint a
kortárs olvasói-értelmezői gyakorlat hori-
zontjában horgonyozza le a vizsgált költői
corpust. Jankovits álláspontja az elmúlt
években John Monfasani és Richard
Waswo között Lorenzo Valla kapcsán
zajlott, de általános kérdéseket is felvető
értelmezéstörténeti vitában (*Journal of the
History of Ideas*, 1989; lásd még Richard
WASWO, *Language and Meaning in the
Renaissance*, 1987; John MONFASANI,
*Language and Learning in Renaissance
Italy*, 1994) Monfasaniéhoz áll közel: a
filológiai módszer híveként hisz abban,
hogy a múltbeli gondolkodásmódok feltár-
hatók, s a feltárás eredménye nem pusztán
saját kutatási hipotéziseink újra-fellelése
lesz. Sőt, megfigyelők és megfigyelték
párbeszédében határozott pozitív diszkri-
minációt alkalmaz a megfigyelték javára: a
múlt hangja erősebben hallatszik a jelen
sokszor agresszív kérdéseinél. (Szerencsé-
re, hiszen a pannon télbe „kivacogó lírai

én” képzete nem kevésbé akadályoz ben-
nünket Janus befogadásában, mint a „kései
Wittgensteint” megelőlegező „nyelvfilozó-
fus” Valla a dialektikát és logikát megújító
Lorenzo Valla megközelítésében.)

Ám a szerző ennél tovább is lép, amikor
a múltbeli kérdezők hangjára is figyel.
Jankovits különösen nagy figyelmet fordít
a legutóbb Szilasi László által hangsúlyo-
zott (*A történeti poétika története*, Buda-
pesti Könyvszemle, 2001) „olvasásretori-
kai” szempont érvényesítésére. Nem elég-
szik meg (a hagyományos retorikatörténeti
módszer nyomán) a művek keletkezésével
nagyjából egyidejű preskriptív retorikák
felidézésével, hanem az olvasás, a befoga-
dás szabályrendszerait és úzusait igyekszik
rekonstruálni az *accessusok* gyakorlatának
újra-alkalmazásával. Könyve beilleszkedik
abba a szigorú hermeneutikai alapon filo-
logizáló nemzetközi trendbe, amelynek
legértékesebb eredményeit eddig a jogtör-
téneti kutatás produkálta (pl. Ian MAC-
LEAN, *Interpretation and Meaning in the
Renaissance: The Case of Law*, 1992); a
filozófiai és grammatikai *accessusok*
kombinációjából a 15. század derekára
megformálódó és Guarino iskolájából to-
vaterjedő sajátosan „irodalmi” *accessus-*
eljárások rekonstrukciója ennek a trendnek
irodalomtörténeti alkalmazhatóságáról is
meggyőzően tanúskodik. Ilyen módon
félreérthetetlenül állást foglal a ma oly
sokakat foglalkoztató dilemmában, az
egyidejű illetve a későbbi értelmezői kon-
textusok elsőbbségének kérdésében, még-
hozzá egy teoretikusan reflektált, a herme-
neutikai tapasztalat kontrollját önmagával
szemben is érvényesítő filológus-ideál
mellett voksolva.

A szigorúan végigvitt, de hajlékony
módszertani szempontrendszer nagyban

hozzájárul ahhoz, hogy számos megkövetett irodalomtörténeti közhely „bukik” Jankovits olvasata nyomán, amelyek mindaddig szívósan tenyészték a különböző kézikönyvekben, lexikonokban és tankönyvekben. Az *Accessus ad Janum* poétika-, retorika- és filozófiatörténeti mondanivalója pontosan 263 oldalon fejthető

ki; a könyv nincs túlírva, és nem esik a csak specialisták számára érthető túltömörítés hibájába sem. Módszertani konklúziója viszont egy mondatban összegezhető: irodalmi szövegekkel a megfelelő felkészültség birtokában sok mindent lehet tenni; de mindent azért mégsem.

Bíró Csilla

MOLNÁR ANTAL: KATOLIKUS MISSZIÓK A HÓDOLT MAGYARORSZÁGON, I (1572–1647)

Budapest, Balassi Kiadó, 2002, 587 l. (Humanizmus és Reformáció, 26).

Molnár Antal doktori értekezésének kibővített változata jelent meg a *Humanizmus és Reformáció* sorozatban. A szerző részben újabb levéltári kutatási eredményeit építette be a doktori dolgozatba, részben a nézőpontját alakította át olyan szempontok szerint, amelyek a hódoltsági missziószervezést eltávolítják a jezsuita nézőpontoktól, közelítik a missziókban részt vevő más rendek, intézmények szempontjaihoz. Bevezetőjében a témaválasztásról beszél, és ebben röviden értékeli a hódoltsági missziók történetével kapcsolatos szakirodalmat. Pontosán rögzíti azt a helyzetet, hogy nem létezik egységes szemlélettel megírt tanulmány vagy monográfia. A nem kellő szakértelemmel megírt helyi tanulmányok és adatközlések sorának áttekintése igazából csak időbeli veszteséget okozott számára. A színvonalas helytörténet-írás és a professzionális történetírás nézőpontjainak eltérései, illetve a világi és az egyházi történetírói attitűdmássága, a katolikus és a protestáns historiográfiai szempontok politizáltsága, a nemzeti és a felekezetenkénti megosztás szülte elfogultságok azonban már komoly nehézséget jelentettek a disszertáció meg-

írójának: a nyelvileg rendkívül heterogén szakirodalom beszerzése, megismerése, az egyes fejezetekhez való alkalmazhatóságuk megítélése nem lehetett kicsiny feladat. Az eredmény több tekintetben is imponáló. Először is a kötet irodalomjegyzéke kiindulópontja lehet minden további hasonló kutatásnak a szakirodalom szemszögéből. A legfontosabb – és leginkább közkezen forgó – dokumentumkötetek rövid kritikáját is megismerhetjük, tehát a dolgozat jól orientál bennünket az elmúlt egy évtizedben jelentős mértékben felfedezett egyháztörténeti forráskiadás eredményeként keletkezett kiadványsorban.

Hallatlanul fontosnak tartom azt a tényt, hogy a magyarországi szakirodalomban először Molnár Antal közvetíti a horvát, a bosnyák, a szerb és részben a bolgár szakemberek véleményét a magyar történelmet is érintő kérdésekről, ugyanígy felhasználja e nemzetek tudós emigrációs csoportjainak nyugat-európai műhelykiadványait. Könyve címében ugyan nem szerepel a magyar és más – délkelet-európai – népek kapcsolattörténetére való utalás, a mű maga a legjobb értelemben vett kapcsolattörténeti monográfia is egyben.